

OSMANLI'DAN CUMHURİYET'E
TÜRKİYE'DE ÇOCUKLARA YÖNELİK HAYVANCILIK EĞİTİMİ
ANIMAL HUSBANDRY EDUCATION DIRECTED TO CHILDREN IN TURKEY
FROM THE OTTOMAN PERIOD TO THE REPUBLIC

FATMA EMEK* - DOĞAN DUMAN**

ÖZ

Osmanlı Devleti'nde nüfusun önemli bir bölümü hayvancılıkla uğraşmaktaydı. II. Abdülhamit döneminde ülkede hayvancılığa yönelik ıslah ve çoğaltma hız verilirken eğitim bu iş için kullanılmış ve hayvancılıkla ilgili bilgiler ilkokuldan itibaren çocuklara aktarılmaya başlanmıştır. Hazırlanan "Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya" dersinin konusu içerisine hayvancılıkla ilgili konular eklenmiştir. II. Meşrutiyet döneminde ülkede hayvancılığı geliştirmek için eğitim sisteminin yeni baştan inşa edilmesine çalışılmıştır. Siyasi idare daha da ileri giderek 1913 yılında gerçekleşen İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin genel kongresinde, cemiyetin programına, vilayetlerin ihtiyaçlarına göre ziraat derslerinin eklenmesine karar vermiştir. Bu dönemde "Malumat-ı Medeniye", "Dürus-ı Eşya" ve "Ziraat" derslerinde hayvancılıkla alakalı konulara yer verilmiştir.

Cumhuriyet döneminde 1924, 1926 ve 1936 yıllarında eğitim müfredatlarında değişime gidilmiştir. Hayvancılığın anlatıldığı "Dürus-ı Eşya" dersinin yerini 1924 yılında "Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzıssıhha", 1926 yılında ise "Hayat Bilgisi" dersi almıştır. Yine cumhuriyet döneminin ihtiyaçları doğrultusunda "Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye" dersinde hayvancılıkla alakalı konulara yer verilmiştir. 1927'de ortaokullara Hayvancılık, liselere ise "Nebati ve Hayvanî ve Fizyoloji" dersi eklenmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada Maarif Nezareti'nin onayı ile yayınlanan ders kitaplarındaki hayvancılıkla ilgili konuların içeriğine yer verilmiştir. Ayrıca hayvancılık konusunun dönemlerin eğitim müfredatları ve siyasi olayları içerisinde nasıl ele alındığı tespit edilmeye çalışılmıştır. Bunun için Osmanlı ve cumhuriyet dönemlerinde okutulan ders kitapları, müfredat programları, süreli yayınlar ve ikinci el kaynaklar kullanılmıştır.

ABSTRACT

In the Ottoman Empire, a significant part of the population was engaged in Animal husbandry. During the reign of Abdülhamit II, while breeding and reproduction for animal husbandry was accelerated in the country, education was used for this work and information about animal husbandry began to be transferred to children from primary school. Subjects related to animal husbandry have been added to the subject of the prepared "Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya" course. During the Second Constitutional Monarchy, an effort was made to reconstruct the education system in order to improve Animal husbandry in the country. The political administration went even further and decided at the general congress of the İttihat ve Terakki Cemiyeti in 1913 to add agricultural courses to the program of the Society according to the needs of the provinces. In this period, subjects related to animal husbandry were included in "Malumat-ı Medeniye", "Dürus-ı Eşya" and "Ziraat" course.

In the Republican era, changes were made in the education curricula in 1924, 1926 and 1936. In 1924, "Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzıssıhha" took the place of the "Dürus-ı Eşya" lesson, in which animal husbandry was introduced and "Hayat Bilgisi" in 1926. Again, in line with the needs of there publican period, subjects related to animal husbandry were included in the "Musahabat-ı Ahlakiye and Malumat-ı Vataniye" course. In 1927, animal husbandry was added to secondary schools and "Nebati and Hayvanî and Fizyoloji" to high schools. Therefore, in this study, the content of the subjects related to animal husbandry in the textbooks published with the approval of the Ministry of Education is evaluated. In addition, it was tried to determine how the subject of animal husbandry was handled with in the educational curricula and political events of the periods. For this purpose, textbooks, curricula, periodicals and second-hand sources from the Ottoman and republican periods were used.

Keywords: Agriculture, Animal Husbandry Education, Children, Education, Textbooks.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Ders Kitapları, Eğitim, Hayvancılık Eğitimi, Ziraat.

* Dr., fatma-emek@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-3492-9753.

** Prof. Dr., Dokuz Eylül Üniversitesi, dogan.duman@deu.edu.tr, ORCID: 0000-0002-4662-9942.

Extended Abstract

The Ottoman Empire tried to continue its modernization project, which it implemented in many fields in the XIXth century, in the education system with the "Maarif-i Umumiye Nizamnamesi" in 1869. With the created regulation, many subjects such as the content of the courses and the duration of the training have changed.

Since one of the main sources of livelihood of the Ottoman society was animal husbandry, care was taken to provide basic and modern information about this field through textbooks starting from primary school. In this direction, during the reign of Abdülhamid II, theoretical and practical lessons were given in schools, and efforts were made to make the state's animal husbandry policy permanent and to carry out animal husbandry using modern methods in the future.

In line with the goals stated above, the "Malumat-ı Fenniye ve Hıfzıssihha", "Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya" and "Malumat-ı Fenniye ve Hıfzışhha" courses offered in primary schools and "Malumat-ı Fenniye ve Hıfzışhha" offered courses for one hour a week at İdadi's included topics related to animal husbandry. In primary school lessons, children are taught simple but detailed information about the benefits and care of domesticated animals for humans. In the secondary schools, on the other hand, more comprehensive information on animal husbandry was provided to students. In order for the children to be able to start their lives easily when they graduate, topics such as animal industry and farm management are included in the curriculum in detail.

In 1901, agriculture branches were opened in İdadi's to be taught from the fourth grade onwards. In the courses known as "Malumat-ı Ziraiye", children were taught animal care, breeding and reproduction, and epidemic diseases in line with the animal husbandry policy pursued during the reign of Abdülhamid II. However, student interest in agricultural branches was short-lived.

During the Second Constitutional Monarchy period, training on animal husbandry continued with the "Dürus-ı Eşya" course in the curricula of the Rüştiye's. Animal husbandry training continued with the "Dürus-ı Eşya" course in the curricula of the high schools. One of the important developments of this period regarding animal husbandry education was the use of Darümuallimat to train trained teachers in agriculture and animal husbandry to be employed in villages. Dairy farming, butter-making, cheese-making, poultry-making, beekeeping and sericulture were taught theoretically and practically in the mentioned educational institutions. Thus, taking steps to ensure that the villagers contribute to the national economy with their livestock assets.

Due to the extraordinary conditions of the War of Independence, there were no significant developments in agricultural and animal husbandry education. However, after the war is won, education activities were also brought to the agenda at the Turkish Economic Congress held in Izmir on February 17-March 4, 1923. With the decision taken at the congress, agricultural courses taught in village schools began to be applied. Thus, it was aimed to spread modern agricultural methods throughout the country, starting from the village. Accordingly, the administrators wasted no time in starting the preparation of new curricula.

In 1924, with the reorganization of the primary school curriculum, the "Tabiat Tetkiki-Ziraat-Hıfzıssihha" course replaced the "Dürus-ı Eşya" course. In Darümuallimin and Darümuallimat, "Hayvancılık" was taught in the fourth grade and "Ziraat" in the third grade. In high schools, narratives about animal husbandry were included in the "Tabiat" course. Thus, in accordance with the animal husbandry policy of the republican period, subjects such as animal care and the contribution of animal husbandry to the national economy were included in the lessons at every stage of education, from simple to difficult.

In 1926 and 1927, topics related to animal husbandry were taught in the "Hayat Bilgisi" course in the first, second and third grades, and in the "Tabiat" course in the fourth and fifth grades. In 1927, "Hayvancılık" was introduced in the first year of secondary schools and "Nebatî ve Hayvanî Fizyoloji" in the first year of high schools. The content of the "Yurt Bilgisi" course taught in primary schools also includes information on animal husbandry, which is seen as a source of national income. It is seen that these courses continued to be taught within the framework of the determined content until 1938, when the curriculum was changed.

One of the main reasons for the 1938 curriculum change was the idea of increasing children's knowledge, especially in agriculture and animal husbandry. This amendment also aimed to make agricultural courses in teacher training schools more practical. Because even though Turkey of that period was making a very serious effort to industrialize, a significant part of the population lived in rural areas and Turkey was still predominantly an agricultural country.

Giriş

Toplumsal değişim ve gelişimin en önemli araçlarından biri olan eğitim, içeriği, hedefi, yöntemi ve süresi ülkelerin sahip olduğu toplumsal, ekonomik ve siyasi politikalar içerisinde egemen güce göre şekillenir. Dolayısıyla eğitim, yaşanan dönemin politikaları içerisinde ihtiyaçlar doğrultusunda bir dönüşüm yaşar ve ülkenin sahip olduğu siyasi, ekonomi ve idari fikirlerini yansıtır.¹ Avrupa’da eğitimin dini kurumların tekelinden çıkarak devletlerin hegemonyası altına girmesi ve böylece milliyetçilik anlayışının baskın bir hale gelmesine XIII. yüzyıldan itibaren yaşanan siyasi, askeri, dini ve ekonomik birçok olay etkili olmuştur². XIX. yüzyılda gerçekleşen Fransız İhtilali ise “milli” eğitimi daha kapsamlı hale getirmiştir.³ Ayrıca eğitimin kurumlaşarak daha sistemli bir hale gelerek modernleşmeye başlaması da aynı döneme denk gelmektedir.⁴

Osmanlı Devleti’nin eğitim sistemi, bir müfredatı olmayan sıbyan mektebi ve medrese arasına sıkışmıştır. XVI. yüzyıl sonlarında ülkede merkezi otoritenin güç kaybetmeye başlaması, savaşlarda ardı ardına alınan yenilgiler ve ekonominin bozulması siyasi idareyi bir çıkış yolu bulmaya sevk etmiştir. Ülke içerisinde birçok alanda yaşanan sıkıntılar eğitimi de yakından etkilemiştir. Medreselerin ihmal edilmesi sebebiyle bu kurumların eğitim sistemi dönemin koşulları içerisinde bozulmaya başlamıştır.⁵ Koçi Bey, hazırladığı ve IV. Murat’a sunduğu risalesinde, eğitimde yaşanan sorunları da göz önüne sermiş ve devletin bu duruma bir çözüm bulmasının yöntemini ise eğitim ile ilgi eski uygulamaların yeniden hayata geçirilmesi olduğunu savunmuştur.⁶

XIX. yüzyılda II. Mahmut ile beraber eğitim, kendi dinamikleri içerisinde modernleşmeye başlamıştır. 1839’da Gülhane Hatt-ı Hümayun ve 1856’da Islahat Fermanı’nın ilan edilmesiyle ülke yeni bir değişim süreci içerisine girmiştir. Bu fermanlarla alınan kararların halka benimsetilmesi ve yeni bir “Osmanlı milleti” yaratılması için eğitim önemli bir araç olmuştur. Osmanlı Devleti’nde eğitimin merkezi bir şekilde tek elden yapılması fikri XIX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. Bu durumun en önemli sebebi Osmanlı Devleti’nin Kırım Savaşı sonrasında Almanya ve Fransa gibi ülkelerin eğitim sistemini benimsemeye başlamış olmasıdır. Bu dönemde Avrupa’dan uzmanlar getirilerek yeni eğitim kurumları açılmış ayrıca buralarda yeni eğitim müfredatları ve ders kitapları kullanılmaya başlanmıştır. Böylece toplumda bir değişimin yaşanmasına uğraşılmıştır.⁷

1869 yılındaki Maarif-i Umumiye Nizamnamesi ile modern eğitim kurumlarının ülkede açılması hızlanırken eğitimin kademelere ayrılması, eğitimin süresi, okutulacak dersler gibi birçok konu bu nizamname ile hayata geçirilmiştir.⁸ Okullarda gösterilecek derslerin içeriklerinin de ülkenin ihtiyaçlarına göre değişim göstermesi gerekmiştir. Osmanlı Devleti’nin ekonomisi ziraat üzerine kurulmuştur. Bu sebeple ziraat ve onunla yakından ilgili olan hayvancılığa dair bilgilerin genç kuşaklar tarafından öğrenilmesi ve günlük yaşamlarında bunları kullanmaları sağlanmalıydı. Böylece hayvancılıkla alakalı bilgilerin ilkokuldan itibaren çocuklara aşılması ve modern şartlar içerisinde uyguladıkları bilgilerle köylerini terk etmeyerek hayvancılığı devam ettirmeleri hatta daha ileri taşımaları hedeflenmiştir.

Ülkede hayvancılığın gelişimine katkı sağlamak için derslerin içeriklerine bu alanla ilgili konular eklenmiştir. Bu örneklerden biri olan 1883 basımlı *Çocuklara Hediye* isimli ilkokul kitabında çocuklara, okulda öğretilen konu başlıklarından biri hayvancılık olmuştur. Bu başlık altında hayvanlar; dört ayaklı, kuşlar, balıklar, sürüngenler ve böcekler olarak beş kısma ayrılırken insana yararlı olarak görülen hayvanlar da kitapta ayrıca ele alınmıştır. Bu hayvanlar arasında yer alan öküz, tarlada tohum ekme, yük çekmek ve toprağı nadas etmek için kullanıldığından çiftçinin işine yarayan en önemli hayvan olarak tanıtılmıştır. Bu sebeple büyükbaşlar hakkında bir ilkokul çocuğuna oldukça detaylı olarak görünen bilgilere yer verilmiştir. Örneğin öküzün 3 yaşından 10 yaşına kadar durmadan çalıştığına 10 yaşından sonra ise gücünün artık azalmasıyla bu hayvanın yalnızca “boğazlamak” için beslendiği ifade edilmiştir. Sıcak havanın soğuk havaya göre hayvanı daha fazla rahatsız ettiği belirtilmiş ve hayvanları korumak için öküzlerin sıcaklarda çalıştırılmaması anlatılmıştır. Dışisine inek denildiği

¹ Ahmet Uysal, “Milli Eğitimin Ortaya Çıkışı”, *Bahkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 44 (2020), 748.

² Kemal Aytac, *Avrupa Eğitim Tarihi- Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972, 90.

³ Edward H. Reisner, *Democracy and Nationalism in Education; Syllabus and Readings for a Course in History of Education from the French Revolution to the Present Time*, New York City: Teachers College, Columbia University, 1919, 3-10.

⁴ Detaylı bilgi için bakınız; David E. Cloyd, *Modern Education in Europe and the Orient*, New York: The Macmillan Company, 1917.

⁵ Yahya Akyüz, *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2009*, Ankara: Pegem Akademi, 2009, 129-130; Seyfi Kenan, “Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme”, *Osmanlı Araştırmaları*, 41 (2013), 15.

⁶ Zuhuri Danışman, *Koçi Bey Risalesi*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972, 24-31.

⁷ Mustafa Gündüz, *Osmanlı Mirası Cumhuriyet’in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*, Ankara: Lotus Yayınevi, 2010, 104-108.

⁸ *Maarif-i Umumiye Nizamnamesidir*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1869, 2-59.

ve bu hayvandan elde edilen süttten peynir, tereyağı, yoğurt ve kaymak yapıldığı söylenmiş, daha da detaya girilerek kara renk ineğin sütünün koyu ve güzel, etinin lezzetli olduğu gibi bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca köylülerin çoğunun inek besleyerek ve ondan elde ettikleri hayvansal ürünleri satarak geçindikleri anlatılmıştır. Böylece çocuklara ileride köylerini terk etmeden hayvan besleyerek geçimlerini kolaylıkla sağlayabilecekleri mesajı verilmeye uğraşmıştır.⁹

Çocuklara Hediye isimli kitapta ele alınan diğer bir hayvan beygirdir. Bu hayvanın en iyi cinslerinin Arabistan'da bulunduğu ifade edilmiştir. Hatta at yarışlarına da değinilerek Arapların yarış için besledikleri atlara gözü gibi baktıklarına, ot ve arpayı az yedirip hurma ve deve sütüyle besledikleri aktarılmıştır. Böylece çocuklara ileride sahip olacakları atlara mümkün olduğunca iyi bakmaları anlatılırken özellikle yarış atlarının kolay yetişmediği derslerde öğretilmeye çalışılmıştır. Arı başlığı altında arı kovanının yapısı, arıların balı nasıl topladığı detaylı şekilde aktarılırken ipekböceği başlığında, böceğin keşfedilme ve Bizans topraklarına kaçırılma hikâyesine, nasıl beslendiğine, kozanın nasıl oluştuğuna ve ertesi seneye kalacak olan ipekböceği tohumunun nasıl saklandığına ilişkin detaylı bilgilere yer verilmiştir. Son olarak çiftçilik başlığı altında hayvancılığa yer verilerek bir çiftliği idare edebilmek için "*bazı ilimlerin bilinmesi gerektiği*" ifade edilmiştir. Nasıl tarla ve çayırı sulamak, suyolları açmak için hesap bilinmesi gerekliyse çiftlikte beslenecek olan hayvanlara güzelce bakmak, bunların sayısını artırabilmek için de baytarlık bilmek gerektiği ilkökul seviyesindeki çocuklara basit bir anlatımla aktarılmıştır.¹⁰ Aynı zamanda derslerde hayvancılık sanayisine de değinilerek ileride bu alanda çalışacak olan çocukların daha ilkökul sıralarında iken bilgilenmeleri sağlanmaya çalışılmıştır.

Bu araştırmada yukarıda verilen kitap örneğinden yola çıkarak eğitimin modernleşmesi sürecinde dönemin ders müfredatlarında ve kitaplarında hayvancılığa hangi ölçüde yer verildiğine, çocuklara yönelik verilen hayvancılık bilgilerinin neler olduğuna ve hangi yöntemlerle verildiğine değinilecektir.

1890-1907 Yılları Arasında Çocuklara Yönelik Hayvancılık Eğitimi

II. Abdülhamit yönetimindeki Osmanlı Devleti, ülkedeki bozulmuş hayvan ırkını düzeltmek için ıslah ve çoğaltım çalışmalarına hız vermiştir. Avrupa örnek alınmış ve birçok hayvan yetiştirme kurumu ülkede varlık göstermeye başlamıştır. Bu süreçte eğitim, halkı bilinçlendirmek ve devletin takip ettiği hayvancılık politikasını devam ettirmek için araçsallaştırılmıştır.

1892 yılında ilkökul çocuklarına Kıraat dersinde okutulan kitabın konularından biri hayvancılık olmuştur. Başlangıçta genel bilgiler verilirken sonrasında ayrıntılara girilerek evcilleştirilmiş hayvanlar hakkında bilgiler verilmiştir. Gerek karada gerekse suda yaşayan hayvanların insanlara faydalarına değinilerek kiminin etlerinin yendiği kiminin tüylerinden, derilerinden giysi, eşya yapıldığı, kiminin de gücünden yararlanıldığı anlatılmıştır. İnsanların "*bunların cümlesine hâkim olduğu*" vurgulandıktan sonra insan için önemli olan hayvanlara değinilerek koyunun etinin yendiği, yapağısının işlenerek eşya, derisinden meşin yapıldığı, süttünden kaymak, tereyağı ve peynir elde edildiği anlatılmıştır. Manda ve öküzün gücünün çift sürmede kullanıldığına, atın binek, yük ve araba çekmede insana yardımcı olduğuna değinilmiştir. Çocuklara verilen bilgiye göre dağlık ve taşlık arazilerde eşek ve katır oldukça elverişli iken çöllerde ise devenin çok kullanışlı olduğu belirtilmiştir. Kümes hayvanlarının etleri ve yumurtalarının yenirken tüylerinden eşya yapıldığı, arının, bal yapıp insanların ağzına tat verdiği, balığın ise insan için önemli bir gıda kaynağı olduğu gibi kılıçıklarından da eşya yapıldığı anlatılmıştır.¹¹

1890'lı yılların çocuk dergilerinde hayvan cinslerine yönelik anlatılara yer verilmiştir. Bu anlatılardan biri at hakkında olup her yaştaki çocuğun anlayacağı düzeydedir. Buna göre at, en ağır yükleri taşıyan, arabaları çeken ve karşısına çıkan her türlü zorlukla mücadele eden cesur bir hayvandır. Dönemin önemli taşıma araçlarından biri olarak görüldüğü için "*At olmasa insan süratle bir mahale gideceği vakit ne yapar?*" şeklinde soru sorularak çocuklara atın insanlar için ne kadar önemli olduğu kavratılmaya çalışılmıştır.¹² Yine deniz, ırmak ve göl gibi zengin su kaynaklarına sahip olan Osmanlı Devleti'nde su ürünlerinin besin zincirinde daha fazla kullanılması bilincini çocuklarda güçlendirmeye yönelik çalışmalar da yapılmıştır. Bu amaçla kısa hikâyelerle midye ve istiridyelerin denizlerde nasıl yaşadıkları, beslendikleri ve yakalandıklarında nasıl kolaylıkla kabuklarının açılıp

⁹ Esat, *Çocuklara Hediye*, İstanbul: Mecmua-i Havadis Matbaası, 1300, 16-40.

¹⁰ Esat, *Çocuklara Hediye*, 16-40.

¹¹ Muallim Naci, *Talimli Kıraat*, Birinci Kısım, İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası, 1310, 17-24.

¹² "At", *Çocuklara Mahsus Gazete*, 13, (8 Ağustos 1312), 5-6.

yenebileceği anlatılmıştır.¹³ Aynı dergide balıklar hakkında da yazılara yer verilmiştir. Özellikle balık yumurtalarının nasıl oluştuğu ve nasıl tüketildiği ayrıntılı bir şekilde anlatılmıştır.¹⁴ Bir diğer hayvan anlatımı ise arı hakkında olmuştur. Anlatımda arı kovanlarının bazen sandık bazen de sepet kullanılarak yapıldığına, arıların kovan içerisinde çok kalabalık olmalarına rağmen işlerini düzenli bir şekilde yaptıklarına, yazın çiçeklerden topladıkları balların çoğunu insanın besin olarak tükettiğine değinilmiştir. Ayrıca yazıda arılara zarar vermeden kovandan hangi yöntemlerle bal alınması gerektiği çocuklara öğretilmeye çalışılmıştır.¹⁵

Örgün eğitim kurumlarından biri olan İdadilerde 1890'lı yıllarda haftada birer saat okutulan “Malumat-ı Fenniye ve Hıfzıssıhha” dersinin müfredat programı doğrultusunda hazırlanan ders kitabında öğrencilere okul sonrası yaşama hazırlamak için hayvancılık sanayisi üzerine içeriklere yer verilmiştir.¹⁶ Dersin içeriği dönemin ilkokullarında verilen hayvancılık bilgilerine göre çok daha kapsamlıdır. Öyle ki bu içerik öğrencilerin okuldan mezun olduktan sonra iş kurlarını kolaylaştıracak niteliktedir. Konu anlatımında ilk olarak bir çiftliğin nasıl olması gerektiği üzerinde durulurken, sonrasında çift hayvanları olan beygir, öküz ve eşek hakkında bilgilere geçilmiştir. Beygirin insan için en gerekli olan hayvanlardan biri olduğu vurgulanarak beygirin süvarinin her emrine itaat eden, düşman karşısında ateşe göğüs verip hiçbir tehlikeden kaçmaması nedeniyle diğer hayvanlara göre daha takdire değer olduğu belirtilmiştir. Bu sebeple de kitapta beygire diğer hayvanlardan daha fazla yer verilmiş renkleri, boy ve kuvvetleri detaylı şekilde anlatılmıştır. Hayvan ıslah ve çoğaltımının faydalarını ve hangi ırkın ne gibi işlerde kullanıldığını anlatmak için beygirler kullanım alanlarına göre sınıflara ayrılmıştır. Buna göre Felemenk ve Macar at ırkları kuvvetleriyle meşhur oldukları için ağır yük taşımada, araba çekmede kullanıldığına vurgu yapılırken, Arap atları ile onlardan ıslah ve çoğaltım yapılan İngiliz atlarının koşu ve binek için yetiştirildiği belirtilmiştir. Ayrıca Fransa'da at ıslahı üzerinde çalışılarak Arap ırkı at çoğaltılmaya çalışıldığına değinilerek çocuklara Avrupa'daki hayvancılık gelişmelerine dair bilgilerde aktarılmıştır. Sonrasında büyükbaş hayvanlar anlatılmıştır. Öküzlerin çift işlerinde kullanıldığına, eşeğin ise “*fakirin hayvanı*” olduğu vurgulanmış ve attan daha az kuvvetli olduğu ve hamallık işlerinde kullanıldığına yer verilmiştir.¹⁷

Malumat-ı Fenniye ve Hıfzıssıhha ders kitabında mandıra binalarının ne gibi özellikler taşıması gerektiği ayrıntılı bir şekilde verilmiştir. Örneğin 150 koyun ve 500 kuzudan oluşan bir sürüde koyun için 1 m, kuzu için 75 cm'lik alanların olması, bunun için de 8 m genişliğinde ve 23 m uzunluğunda bir mandıra inşa edilmesi gerektiği anlatılmıştır. Koyun ırkları et ve yün yetiştiriciliği olarak ikiye ayrılmıştır. Osmanlı Devleti'nde Rumeli topraklarında Kıvırcık, Anadolu topraklarında ise Karaman ırkı koyunlar yetiştirildiği ancak bunlarında yünlerinin değil de etlerinin iyi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca her ne kadar etleri iyi olarak düşünülse de bu ırkların hiçbirinin Avrupa'nın ıslah ve çoğaltım çalışmalarıyla elde ettiği koyunlar kadar büyüüp yağlanmadığı bilgisine yer verilmiştir. Ders kitabında değinilen konulardan biri de ülkedeki hayvancılık üretiminin azalma nedenleri olmuştur. Azalmanın sebebi olarak da çiftçilerin koyunculuktan yeterli gelir elde edememeleri üzerine mera arazilerini daha fazla gelir getiren tarıma açmaları olarak verilmiştir. Bunun sonucunda ise koyun miktarında azalma olmuştur. Çocuklara hayvan ıslah ve çoğaltımının önemi anlatılarak koyun miktarının ülkede yeniden artırılması öğütlenmiştir. Ders kitabında dünyadaki keçi ırklarından da bahsedildikten sonra Osmanlı Devleti'ndeki Ankara Tiftik keçisinin ekonomik değeri konusunda bilgi verilmiş sonrasında en büyük tiftik alıcısının Avrupa dokuma fabrikaları olduğu vurgulanmıştır. Fakat İngiltere ile rekabet edilememesi üzerine bu ırkın üretiminin ülkede azalmaya başladığına dikkat çekilmiştir.¹⁸

Ders kitabında kümes hayvanlarına da değinilmiş ve bir kümesin nasıl inşa edilmesi gerektiği çocuklara ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. Örneğin 5 m uzunluğunda 4 m genişliğinde ya da 6.5 m uzunluğunda ve 3 m genişliğinde inşa edilecek bir kümeste 100 kadar tavuğun barınabileceği belirtilmiştir. Kümes hayvanlarından kazın yumurtasının iyi olmadığı halde pastacılıkta kullanıldığına, etinin, yağının ve tüyünün işe yaradığı anlatılmıştır. Ders kitabında yer alan konu başlıklarından biri de süthane ve süt ürünleri olmuştur. Süthanenin nasıl inşa edilmesi gerektiği anlatılırken, “*süthane demek temizlik demektir*” ifadesi ile de dönemin önemli

¹³ Ahmed Mithat, “Midyeler ve İstiridyeler”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, S: 69, (15 Mayıs 1313), 1-2.

¹⁴ Ahmed Mithat, “Balıklar”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, S: 72, (5 Haziran 1313), 1-2.

¹⁵ Ahmed Mithat, “Arılar”, *Çocuklara Mahsus Gazete*, S: 70, (22 Mayıs 1313), 1-2.

¹⁶ *Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1316, 191, 281-282.

¹⁷ Salihpaşazâde Abdullah Mazhar, *Malumat-ı Fenniye ve Hıfzıssıhha*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1312, 30-38.

¹⁸ Salihpaşazâde Abdullah Mazhar, *Malumat-ı Fenniye ve Hıfzıssıhha*, 40-46.

sorunları içerisinde yer alan süt ürünlerinin hijyen meselesi vurgulanmıştır. Ayrıca arı, ipekböceği hayvanın gıdasının temin edildiği çayırar, sof, ipek ve debagat da ders kitabında anlatılan konular arasında yer almıştır.¹⁹

Kızlara yönelik açılan İnas mekteplerinin rüştiye kısmında 1898/1899 ders döneminin birinci, ikinci ve üçüncü sınıflarında iki saat, dördüncü, beşinci ve altıncı sınıflarında birer saat şeklinde okutulan “Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya” dersinin içeriğinde ehlileştirilmiş hayvanlara ilişkin bilgilere yer verilmiştir.²⁰ Dolayısıyla derslerde okutulmak için hazırlanan kitaplarda çiftlik başlığı altında çocukların kolaylıkla anlayabileceği şekilde çiftlikte yetişen koyun, keçi, inek, öküz, eşek, tavuk, horoz, hindi, ördek ve kaz gibi hayvanlardan bahsedilmiştir. Koyunların bulunduğu yere mandıra, sığır ve ineklerin olduğu yere ise ahır denildiği ifade edilmiştir. Sonrasında koyundan elde edilen süt ile tereyağı, yoğurt ve peynir yapıldığına, etinin lezzetli, yününün sıcak tutacak kumaşlara dönüştüğüne, sığırın kuvvetinden yararlandığına, atın insan için en çok işe yarayan hayvan olduğuna değinilmiştir. Arıların bal yaptığı ancak insanların onları önemsiz görerek öldürmeye çalışmasının ne kadar kötü bir şey olduğu çocuklara anlatılmaya çalışılmıştır.²¹

İnas mekteplerinin ikinci sınıflarında okutulan “Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya” dersinde hayvancılık sanayisi kız çocuklarına anlatılmıştır. Dersin konuları arasında süt, tereyağı ve peynir yapımı, yün ile ipek sanayisi yer almıştır.²² Beşinci sınıfta ise hayvanlarla ilgili daha bilimsel bilgilere değinilmiştir. Atın çiftçinin en kıymetli hayvanı olduğu, ırkına göre verdiği hizmetin değiştiği, yük taşımada ve savaş zamanı süvarinin binek hayvanı olarak kullanıldığı vurgulanmıştır. Eşeklerin ise insanın “*en eski hizmetkârı*” olduğu ve Osmanlı Devleti’nde Rumeli topraklarında yaygın şekilde kullanıldığı, öküzün üç yaşından sonra çalıştırılabileceği, en kuvvetli olduğu döneminin 5-9 yaş arası olduğu, 10-12 yaşından sonra gücünü kaybetmesi nedeniyle kasaplık olarak değerlendirildiği anlatılmıştır. Ankara Tiftik keçisinin tiftiklerinden kumaş dokunduğu, Rumeli’de Kıvırcık, Anadolu’da Karaman, Kızıl ve Dağlıç gibi kuyruklu koyunlar yetiştirildiği bilgisine yer verilmiştir. Ayrıca kitapta balıklar, kümes hayvanları ve ipekböceği konuları da yer almıştır.²³

II. Abdülhamit döneminde eğitim alanındaki önemli adımlardan biri idadilerin mesleki eğitim veren kurumlar haline getirilmesi olmuştur. 1894 yılında bu yönde başlayan çalışmalar ancak 1901’de hayata geçirilebilmiştir. Böylece idadilere sanat, ticaret ve ziraat şubeleri eklenmiştir. Normal idadilerin dördüncü senesinde ziraat şubesinin mesleki dersleri gösterilmeye başlanmıştır. Ziraat şubesinin dersleri idadilerin altıncı yılına kadar devam etmiştir. Sınıflarda öğrencilere hayvan bakımı, hayvan ıslahı ve çoğaltımı gibi birçok konuda eğitim verilmiştir. İdadilerin eğitim müfredatında yapılan değişikliklerle hayvancılık konusunda derslerde öğretilen bilgilerin öğrenciler vasıtasıyla daha kolay bir şekilde halk arasında yaygınlaştırılması hedeflenmiştir. Bu sayede salgın hayvan hastalıklarından korunma, ıslah ve çoğaltım konusunda ülkede önemli bir adım atılmıştır.²⁴

İdadilerin Ziraat şubesinin ilk yılında okutulan “Malumat-ı Ziraiye” dersinde öğrencilere hayvancılık konusunda oldukça anlaşılır bir anlatımla detaylı bilgiler verilmiştir. Örneğin bu detayı beygir konusunda görmek mümkündür. Bu anlatıma göre beygir süvariye binek, mekkâre, hafif yük arabası, hafif koşum ve ağır koşum hizmetinde kullanılmak üzere beşe ayrılmıştır. Binek hayvanının daha çok ordu hizmetinde kullanıldığı, şose yolların ülkede az bulunması sebebiyle bozuk yollarda daha çok mekkâre ile nakliye hizmetlerinin yapıldığı vurgulanmıştır. Söz konusu hizmetlerin ülkede verilebilmesi bu hayvanların iyi şartlarda bakılmasına, ıslah ve çoğaltımlarının yapılmasına bağlı olduğu anlatılmıştır. Ders müfredatı içerisinde büyükbaş, küçükbaş, çoğaltım, ıslah, çiftlik, ahır, ağıl, ipekçilik, arıcılık, kümes hayvanları ve ziraatın gelişmesi için yapılan koza müsabakaları ile at koşuları da yer almıştır. Buradan mezun olan öğrenci yaşam içerisinde bir çiftçinin bildiğinden daha fazla bilgi ile donatılmış şekilde idadilerden mezun olmuştur.²⁵ Ancak idadilere eklenen şubelere öğrencilerin rağbet etmemesi sebebiyle şubelerin ömürleri çok uzun olamamış sadece üç yıl devam ettirilebilmiştir. 1904 yılında şubelerin kapatılmasına, verilen derslerin bir kısmının da idadilerin ders müfredatına alınmasına karar verilmiştir.²⁶

¹⁹ Salihpaşazâde Abdullah Mazhar, *Malumat-ı Fenniye ve Hıfzıssıhha*, 47.

²⁰ *Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye*, 393, 414-416.

²¹ Ali Rıza, *Birinci Sınıflar İçin Kızlara Mahsus Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1316, 17-35.

²² Ali Rıza, *İkinci Sınıflar İçin Kızlara Mahsus Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1315, 10-43.

²³ Ali Rıza, *Beşinci Sınıflar İçin Kızlara Mahsus Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1316, 5-13, 36-76.

²⁴ Mehmet Ali Yıldırım, “II. Abdülhamid Devri Taşra İdadilerinde Mesleki Eğitim Denemesi”, *History Studies*, 5, (2014), 253, 255. 249-268.

²⁵ Faik ve Yuşa, *Malumat-ı Ziraiye*, İstanbul: Karabet Matbaası, 1321, 206-260, 267-306, 335-364, 382-403, 424-427.

²⁶ Yıldırım, “II. Abdülhamid Devri Taşra İdadilerinde”, 257.

İttihat Terakki Döneminde Çocuklara Yönelik Hayvancılık Eğitimi

II. Meşrutiyet'in ilanı ülkede eğitim alanında birçok yeni adımların atılmasını sağlamıştır. İlkokul ders programlarına “Malumat-ı Medeniye” dersi eklenmiştir.²⁷ Hayvancılık konusu da basit anlatımlar ve resimler yoluyla bu dersin içeriğinde yer almıştır. İnsanlara yararlı hayvanlar başlığı altında hayvanların dişi ve erkek olarak nasıl ayırt edileceği ve isimlendirilecekleri anlatılmaya çalışılmıştır. Ayrıca iyi bir cins inekten alınan süt miktarına, süttten yapılan yoğurt, peynir, kaymak ve tereyağına, ineklerin meralarda beslendiğine yer verilmiştir. Öküz kuvvetli bir hayvan olarak adlandırılmış ve tarlalarda saban ve pulluk çektirildiği, koşum arabasında kullanıldığı, güçten düşünce de kasaplık hayvan olarak değerlendirilip insanın et ihtiyacının giderilmesinde, derisinin ayakkabı yapımında ve iç yağının da mum yapımında kullanıldığı anlatılmıştır. Atın kuvvetine vurgu yapılmış, binek, yük, fayton çekiminde kullanıldığı gibi savaş alanının insandan sonraki en önemli canlısı olduğu vurgulanmıştır. Koyun sütünün diğer hayvanlara göre daha tatlı olduğu, yılda iki defa kırılarak insana kullanması için yün verdiği, Tiftik keçilerinin kullarından ipek gibi kumaşlar dokunduğu, iyi bir cins tavuğun yılda 280 civarı yumurta verdiği, dünyadaki tavuk ırklarının bazılarının eti, bazılarının ise yumurtası için yetiştirildiği bilgisi çocuklara verilmiştir. Böylece çocukların yaşamları içerisinde yer alan hayvanları yakından tanımaları hedeflenmiştir. Hayvana eziyet sorunu da dersin önemli konularından biri olmuştur. Kısa öğretici hikâyeler yoluyla bir hayvana eziyet etmenin kötü bir şey olduğu anlatılmaya çalışılmıştır. Anlatımda “Allahın cümle mahlûkatını acıyıp esirgemeliyiz...” “Allah böyle can yakanları sevmez...” “Merhametli çocuklar küçük karıncaları bile incitmezler. Hayvanlara daima iyi muamele ederler...” gibi ifadelerle yer verilerek eziyetin dini yönden de kötü bir şey olduğu çocuklara aktarılmıştır.²⁸

1908 yılında ilkokul ve rüştiyelerde okutulan diğer bir “Malumat-ı Medeniye” kitabında, hayvanın ülkenin önemli bir vergi kaynağı olduğuna yer verilmiştir. Küçükbaşlardan alınan ağnam vergisinin ödemelerinin her sene mart ayında başladığı, her bir koyun ve keçiden vilayetine göre yüz paradan beş kuruşa kadar vergi alındığı çocuklara öğretilmeye çalışılmıştır. Ayrıca kendi tarlalarını sürmek için çiftçinin kullandığı öküz ve mandadan vergi alınmazken ticarete kullanılan öküz, manda, at, katır, eşek ve deveden ise yüz kuruşta iki buçuk kuruş vergi, ipek kozası veya ipek böceği tohumu üreterek ihraç edenlerden koza vergisi alındığına dair bilgilere yer verilmiştir. Hayvancılıktan sağlanan vergilerin derste anlatılmasıyla ileride hayvancılıkla uğraşabilecek çocukların ülkeleri için vatandaşlık görevlerini yaparak iyi bir vatandaş olmaları hedeflenmiştir.²⁹

Rüştiyelerin müfredatlarında yer alan “Dürus-ı Eşya” dersi ile hayvancılık üzerine verilen eğitimler devam etmiştir. Derslerde öğrencilere sütün ve tereyağının nasıl oluştuğu, içeriğinde neler olduğu, yayıklara konulan sütün tereyağına dönüşme süreci ve peynir yapımı konusunda bilgiler aktarılmıştır. Bazı yerlerde deve ve kısarak sütü kullanılsa da çoğunlukla koyun, keçi ve inekten süt alındığına, süt ve süt ürünlerinin bozulmamasının ancak süthane ile süt sağılan kapların hijyen şartlarını taşımasıyla mümkün olduğuna değinilmiştir. Dersin sonunda çocukların bilgilerini ölçmek için süt veren inekler hangileridir, onlara çok süt verdirmek için ne yedirirler, kaç türlü peynir gördünüz, aralarındaki fark nedir, her birinin nasıl ve nerede yapıldığını biliyor musunuz, hangi hayvanların etlerini yiyoruz, kasap etleri hangileridir, yumurtaları hangi hayvanlardan alırız? şeklinde gündelik hayatta karşılaştıkları konularla ilgili sorular sorulmuştur. Hayvancılıkla ilgili öğretilen diğer bir konu ise hayvanlardan elde edilen ve elbise, ayakkabı ile kalpak yapımında kullanılan deriler olmuştur. Derinin pösteki haline gelmesi için hangi aşamalardan geçtiği detaylı bir şekilde çocuklara anlatılmıştır. Ardından derilerin işlendiği debbağhaneler hakkında bilgi verilerek buraya gelen derinin hangi işlemlerden geçtiği hakkında bilgi verilmiştir. Koyunların yünleri, ipekböceği ve ondan elde edilen ipek de dersin konuları arasında yer almıştır.³⁰

II. Meşrutiyet dönemi yazar ve siyasi idarecileri ülkedeki ziraatı geliştirmenin yolunu eğitimde gördükleri için bu dönemde ilkokul ve köy okullarının müfredatlarında değişikliğe gidilmiştir. Böylece köy hayatında yaşamını sürdüren çocuğun dönemin çağdaş ziraat bilgilerini öğrenmesi ve büyüdüğünde kendi hayatında uygulamasının yolu açılmıştır. Bu da ilerisi için oldukça önemli bir konudur. Ülkedeki eğitim sisteminin yeni baştan inşa edilerek köylere ziraatı bilen öğretmenler yetiştirilmesi için Darülmuallimatların kullanılması gündeme gelmiştir. Burada öğretmen adaylarına “Ziraat” dersi okutulsa da süreç içerisinde bunun yeterli olmadığı

²⁷ Özeldde bu ders, genel anlamda ise II. Meşrutiyet dönemi yurttaşlık eğitimi konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Füsün Üstel, “Makbul Vatandaş”ın Peşinde II. Meşrutiyet’ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi, Ankara: İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2016.

²⁸ Müstecabizâde İsmet, *Rehber-i İttihad*, İzmir: Köylü Matbaası, 1325, 29-34.

²⁹ Selanikli Faik, *Malumat-ı Medeniye*, Dersaadet: Karabet Matbaası, 1324, 55, 60; Hüseyin Hıfzı, *Malumat-ı Medeniye*, İstanbul: 1324, 15-16.

³⁰ Mustafa Satı el-Husrî, *Dürus-ı Eşya*, İstanbul: Şems Matbaası, 1329, 140-164.

anlaşılmıştır. Bu nedenle yeni bir düzenleme ile ders müfredatına teorik ve uygulamalı dersler eklenmesi ve hayvancılık konusunda eğitimler verilmesi gerektiği düşünülmüştür. Böylece Darümuallimatlarda okuyan öğrenciler Felemenk peynirinden Gravyere kadar her cins peynir yapma, hayvan yetiştirme gibi konularda uygulamalı eğitim alacak, mezun olunca da öğrendiği bilgileri köylerdeki insanlara aktaracaktır.³¹

1912 yılında "Dürus-ı Eşya" dersinde hayvanlar konusunda detaylı bilgiler verilmiştir. Bu derste ağır yükleri taşıyan ve arabaları çeken at, çoğu zaman kötü muamele gören ancak işe en çok yarayan eşek, çok kuvvetli olan katır ve öküz hakkında bilgiler verilmiştir. Keçinin fakirlerin ahırlarında ineğin yerini tuttuğuna, koyunun yapağı, eti ve sütüyle insana hizmet ettiğine vurgu yapılmıştır. Ayrıca insanın hayvanlara karşı onlara iyi bakmak, iyi beslemek, soğuktan, sıcaktan ve yağmurdan korumak gibi vazifeleri olduğu belirtilmiştir. Hayvanlara karşı yapılan eziyetin de kanunla yasaklandığı ifade edilmiştir. Deri, yün, süt ürünleri, yumurta, bal ve ipeği kapsayan hayvan sanayisi üzerinde de durulmuştur. Bu kitapta diğer birçok ders kitabından farklı olarak balıkçılıkla ilgili bilgilere de yer verilmiştir. Balık yetiştirmeye değinilerek her mevsimde karadan balık avlamaya izin verilse de balıkların boyutlarının küçük olduğu aylarda nehirlerde balık tutulmaması gerektiği çocuklara anlatılmıştır.³²

İttihat ve Terakki yöneticileri dönemin eğitim müfredatlarında değişimler yapılması için 1913 yılında harekete geçmiştir. İlk olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin 1913 yılındaki genel kongresinde bir adım atılmış ve cemiyetin siyasi programında yer alan eğitim başlığının 42. maddesi ile her vilayetin ihtiyacına göre ziraat, ticaret ve sanat derslerinin eğitim müfredatlarına eklenmesi kararlaştırılmıştır.³³ 1914 yılında ise "*Mekatib-i İbtidaiye Ders Müfredatı*" hazırlanmış ve 1924 yılında yenisi hazırlanana kadar kullanımda kalmıştır.³⁴ Ticari, Sanayi ve Zirai olarak şubelere ayrılan idadilerin ziraat sınıflarının birinci ve ikinci senelerinde haftada iki saat "Hayvancılık" dersi gösterilmiştir.³⁵

Öncesinde ilkokulların "Dürus-ı Eşya" dersinin müfredatında yer alan ziraat konuları 1914 yılıyla beraber birinci sınıftan başlayarak her yıl haftada iki saat olarak ayrı bir ders olarak okutulmaya başlanmıştır. "Ziraat" dersinin müfredatı içerisinde büyük ve küçükbaş hayvanlar, ipekböceği, arı, at ve kümes hayvanlarının yetiştirilmesine yer verilmiştir.³⁶ Sultaniyelerde de ziraat ve onunla bağlantılı olan hayvancılık konuları "Dürus-ı Eşya" dersi içerisinde birinci senede haftada üç, ikinci ve üçüncü senelerde ise haftada iki saat şeklinde okutulmuştur.³⁷ Eğitim müfredatının içerisine ziraat dersinin eklenmesinin temel amacı öğrenciyi ileride çiftçi olarak yetiştirmek değil onların zihinlerinde ziraata, hayvan bakımına karşı ilgi duyma düşüncesinin aşılması ve ziraatın az emek isteyen kısımları hakkındaki genel bilgileri uygulamalı olarak öğretilmesi olmuştur.³⁸

Osmanlı Devleti'nde Darümualliminlerde öğrencilere genel ziraat ve hayvancılık dersleri öğretilmiştir.³⁹ Bu derslerin önemli başlıklarından biri hayvancılık ve hayvancılığın sanayi ile uyumlu şekilde nasıl hareket edebileceğini göstermek olmuştur.⁴⁰ Birinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü bir dönemde Darümuallimatların ders müfredatları Darümualliminlerin müfredatlarına benzetilmeye çalışılmış, hayvancılık ve hayvansal ürünlerin hazırlanmasına yönelik sütçülük, tereyağcılık, peynircilik, tavukçuluk, arıcılık, ipekçilik dersleri eklenmiştir.

Hayvancılığın öğretilmesi için hazırlanan kitaplar, dönemin İzmir mebusu ve Darümuallimat Sanayi-i Ziraiye öğretmeni olan İhsan Onnik tarafından hazırlanmıştır. "Sütçülük, Tereyağcılık ve Peynircilik Zanaatları"nın anlatıldığı ders kitabı sütçülük ile başlamış ve sütün içeriği, ineğin cinsine göre süt miktarının artabileceği, süt veriminin hayvanın beslenmesi ile doğru orantılı olduğu öğretilmiştir. Ayrıca hayvanın kaldığı ahırların ve süthanelerin temizliği, sütün bozulması, muayenesi, yoğurt, tereyağı, kaymak, kefir ve peynir yapımları, yayık çeşitleri konusunda çocuklara bilgi verilmiştir.⁴¹ "İpekçilik" derslerinde böcekçiliğin tarihi, böceklerin cinsleri,

³¹ Ethem Nejad, "Darümualliminler- Ziraat- Askerler", C: 5, S: 122, *Sırat-ı Müstakim*, (23 Kânunuevvel 1326), 295.

³² İbnü'l-Âli, *Malumat-ı Fenniye ve Dürus-i Eşya*, İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1328, 51-52, 91-108.

³³ *Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti Program ve Nizamnamesi*, Bursa: Hilal Matbaası, 1330, 14.

³⁴ Erdal Aslan, "Osmanlı'nın "Mekatib-i İbtidaiye"sinden Türkiye Cumhuriyeti'nin "İlk Mektepler"ine Geçişte Tarih Programlarında Değişim", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*, s. 48, (2011), 757.

³⁵ Ticarî, Sinaî, Zirai, Umumî Şubeleri Havi İdadilere Mahsus Müfredat Programı, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332, 58-59, 61.

³⁶ *Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı: Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteblere Mahsus*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1330, 54-68.

³⁷ *Mekatib-i Sultaniye Ders Programı*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331, 35-37.

³⁸ "İbtidailerde Ziraat Tedrisatı", *Tedrisat Mecmuası*, S: 23, (15 Şubat 1329), 39.

³⁹ *Darümuallimin İbtidailerine Mahsus Müfredat Programı*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1330, 68, 80-85.

⁴⁰ Hüseyin Kazım, *İlm-i Ziraat*, Dersaadet: Hilal Matbaası, 1332, 212-281.

⁴¹ Detaylı bilgi için bkz. Onnik İhsan, *Kadınlara Amelî Sanayi-i Ziraiye Dersleri-Sütçülük, Tereyağcılık ve Peynircilik Zanaatı*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.

beslenmesi, koza örme evreleri, kozadan ipek telinin nasıl çekildiği, ipekböceği hastalıkları ve hastaliksız tohumun nasıl elde edileceği anlatılmıştır.⁴² “Arıcılık” derslerinde kovanda arıların yaşamı, kovan türleri, oğul verme, bal, balmumu alımı, arı hastalıklarına yönelik konular işlenmiştir.⁴³ “Tavukçuluk” derslerinde kümeslerin inşası, temizliği, hayvanların beslenmesi, kuluçka ve yumurtaların muhafaza edilmesi üzerine anlatımlar yapılmıştır.⁴⁴

İhsan Onnik, ziraat derslerinin Darümuallimatların eğitim müfredatlarına eklenmesini oldukça önemli görmüştür. Derslerin teorik ve uygulamalı şekilde çocukların gözü önünde yapılarak sonuçlarının onlara gösterilmesini savunmuştur. Bu sayede çocuklarda ziraata karşı merak ve heves uyanacağı ve köy çocuklarının yaşadıkları yerleri terk etmeyerek aileleri gibi ziraatla uğraşmaya devam edeceğini ileri sürmüştür.⁴⁵ Dolayısıyla Darümuallimatlarda ziraat dersi alarak mezun olan öğretmen, mesleğini sürdürdüğü köylerde köy halkına ve öğrencilerine çeşitli peynirlerin yapımını, baldan, kümes hayvanlarından daha fazla nasıl verim alınabileceğini ve ipekböceği beslemenin yöntemlerini öğrenerek hayvan ve hayvansal ürün üretiminde artışa sebep olacağı muhakkaktır. Bu durum köylerin hayvancılıktan daha fazla para kazanmasına ve köy halkının hayvanına daha fazla önem vermesine yol açacağı gibi ülkenin köyden başlayarak kendi kendine yetebilen bir seviyeye gelmesini sağlayacaktır.

1920’lerden 1938’e Kadar Çocuklara Yönelik Hayvancılık Eğitimi

1920 yılının eğitim müfredatında yer alan “Sihhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye” dersinde insanlara fayda sağlayan hayvanların hangileri olduğu, süt ve süttten yapılan yoğurt, peynir, kaymak ve tereyağı ile kasaplık hayvanların etinin insanın temel gıda maddeleri olduğu anlatılmıştır. Ayrıca koyunun yününün, tiftik keçisinin tiftiğinin dokumada, derilerinin ayakkabı yapımında, kuvveti ile bilinen öküzün de tarlada sabanı çekerek insana yardımcı olduğunun üzerinde durulmuştur. İnsanların hayvanlara karşı olan sorumlulukları ise onlara iyi muamele etmek, eziyet etmemek, aç bırakmamak, erken dönemde yavrularından ayırmamak ve lüzumsuz yere kesilmelerinin önüne geçmek olduğu anlatılmıştır. Hayvancılık konularının çocukların zihinlerinde yer etmesi için de kısa hikâyeler kullanılmıştır. Hikâyelerde faydalı hayvanların özelliklerine yer verilerek çocukların bütün hayvanları sevmesi öğütlenmiştir. “Onlara iyi bakmazsak veya eziyet edersek şüphesiz büyük günah olur.” şeklinde dini kavramlara da yer verilerek çocukların hayvanlara eziyet etmelerinin önüne geçilmesi hedeflenmiştir.⁴⁶ 1922 yılındaki ilkokul dördüncü sınıf “Eşya ve Ziraat” kitabında, hayvancılık sanayisine değinilmiştir. Derslerde sütçülük, peynircilik, tereyağı, arıcılık ve ipekçilik üzerine detaylı anlatımlarda bulunulmuştur.⁴⁷

17 Şubat-4 Mart 1923 tarihlerinde İzmir’de düzenlenen Türkiye İktisat Kongresi’nde görüşülen meseleler arasında ziraat ve eğitim de yer almıştır. Kongrede alınan kararlar doğrultusunda ilkokullarda ziraat dersinin uygulamalı olarak yapılmasına, köy okullarının beş dönümlük bahçesi içerisinde iki inek alabilecek ahır, kümesi, arılığı olacak şekilde inşa edilmesine ve burada ziraat dersinin teorik ve uygulamalı olarak gösterilmesine karar verilmiştir. Böylece çocukların köy ortamında alacakları ziraat dersleri ile modern çiftçiliği öğrenmeleri hedeflenmiştir. Tasarlanan bu örnek köy eğitim modelinin tüm köylere ulaşması devletin gücünü buraya aktarmasıyla başarılabildi. Kongrede bu tasarıya sanayi grubu çekimser oy kullanmışsa da diğer grupların oybirliğine varmasıyla kabul edilmiştir.⁴⁸

1923 yılında ilkokul ikinci sınıflara okutulan “Dürus-ı Eşya” dersinde, hayvanlar başlığı altında insana yararlı olan hayvanlara, ülkede bulunan Gerze, Denizli ve Hacı Kadın gibi tavuk ırklarına, doğal ve sanayi olarak ikiye ayrılan kuluçka yöntemlerine, arı ve ipekböceği yetiştirilmesi gibi konulara değinilmiştir. Önceki dönemlerden farklı olarak dikkat çeken başlıklardan biri balıklar olmuştur. İlk başta balıkların hep suda yaşadığı, bir balığın sudan çıkınca öldüğü ve balıkların insan gıdası için önemli olduğu gibi basit anlatımlara yer verilmiştir. Sonrasında daha detay anlatımlara geçilmiştir. Balıkların tuzlu ve tatlı su olarak ikiye ayrıldığı, tuzlu deniz balıklarının Uskumru, Kefal, Kalkan, Palamut, Mercan, Mersin, Ringa, Barbunya ve İzmirit, göl ve nehirlerde yaşayan tatlı su balıklarının Sazan ve Alabalık olduğu, bu balıklar içerisinde en iyi etleri olanlarının ise Kalkan,

⁴² Detaylı bilgi için bkz. Onnik İhsan, *Kadınlara Amelî Sanayi-i Ziraiye Dersleri-İpekçilik Zanaatı*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.

⁴³ Detaylı bilgi için bkz. Onnik İhsan, *Kadınlara Amelî Sanayi-i Ziraiye Dersleri-Arıcılık Zanaatı*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.

⁴⁴ Detaylı bilgi için bkz. Onnik İhsan, *Kadınlara Amelî Sanayi-i Ziraiye Dersleri-Tavukçuluk Zanaatı*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.

⁴⁵ Onnik İhsan, *Muallimlere Rehber: Mekatib-i İbtidaiyede Ziraat Derslerini Nasıl Tedris Etmeli?*, İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331, 3, 5.

⁴⁶ Ahmet Cevat, *Sihhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye*, İstanbul: Kitaphane-i İslam ve Askeri, 1336, 31-33.

⁴⁷ Mehmet Asım, Ahmet Cevat, *Anadolu Yavrusunun Kitabı Eşya ve Ziraat Dersleri*, İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1338, 587-611.

⁴⁸ A. Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2020, 21-22.

Uskumru, Mercan, Barbunya ve İstavrit olduğu belirtilmiştir. Balıkların ya ipten örülmüş büyük ağlarla ya da olta ile avlanıldığına, çabuk bozulan bir ürün olan balığın zeytinyağı içerisinde fıçılarak, tuzlayarak ve açık havada kurutularak uzun süre muhafaza edilebileceğine yönelik verilen yöntemlerin her aşaması anlatılmıştır. Çocuklara bölüm başlığının sonunda yaşamlarındaki gözlemlerden de hareketle, “deniz balıkları mı yoksa tatlı su balıkları mı daha lezzetlidir? Balıklar uzun müddet taze olarak saklanabilir mi? Uzun müddet saklayabilmek için ne yapılır? Balıklar nasıl kurutulur? Bildiğiniz deniz balıklarını söyleyiniz” şeklinde sorular sorulmuştur.⁴⁹

Yukarıda bahsedilen yıldaki “Dürus-ı Eşya” dersinin başlıklarından biri nalbantlık mesleğidir. Basit cümleler ve fotoğraf ile nalbandın nasıl çalıştığı çocuklara anlatılmaya çalışılmıştır.⁵⁰ Diğer bir başlık ise haralar olmuştur. İlk önce haranın tanımı yapılarak buranın cins damızlık aygır ve kısrakların yetiştirilip çoğaltıldığı yerler olduğu, bir komisyon tarafından idare edildiği şeklinde kurum hakkında bilgiler verilmiştir. Akabinde atın ıslahı ve çoğaltımının halk arasında da yayılması için hükümetin mükâfat ve para vererek yardımda bulunduğu ve her sene düzenlenen at yarışlarının ıslah ve çoğaltım için oldukça önemli olduğu anlatılmıştır.⁵¹ Dönemin önemli sorunlarından biri olan hayvan ıslah ve çoğaltımının öneminin okul aracılığı ile küçük yaşta çocuklara öğretilmesi dikkate değerdir.

1924 yılında hazırlanan ilk mekteplerin ders müfredatında önceki yıllarda “Dürus-ı Eşya” adı ile okutulan dersin yerini “Tabiat Tetkiki-Ziraat-Hıfzıssıhha” dersi almıştır. Bu ders birinci ve ikinci sınıfta üç, üçüncü, dördüncü ve beşinci sınıfta iki saat şeklinde verilmeye başlanmıştır. Çocuğa yaşam ile alakalı olan bilgileri öğretmek için tasarlanan derste, ayrı mevsimlerde okulun dışında yaptırılacak gezilerde karşılaşılan hayvanların yaşayışları, gıdaları ve ekonomiye kattıkları değer anlatılmıştır. Dersin konu başlıkları arasında arı ve ipekböceğinin bulunduğu böcekler, deniz, göl ve nehirlerde yaşayan balıklar, hayvancılığın sanayiye etkisi içerisinde ise ipekli dokuma ve debbağat yer almıştır.⁵² Ayrıca ilkokul dördüncü sınıflarda okutulan “Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye” dersinde mezbahaya değinilmiştir. Mezba, şehir halkının tüketeceği sığır, koyun, keçi ve kuzu gibi hayvanların modern yöntemlerle, baytar ve doktorların gözetiminde kesimlerinin yapıldığı yer olarak tanımlanmıştır. Buraya getirilen hayvanların baytar ve doktor gözetiminden geçmesinin halk sağlığı açısından ne kadar önemli olduğu vurgulanmıştır.⁵³ 1924 yılında Darümuallimin ve Darümuallimatların eğitim müfredatları içerisinde “Hayvancılık” dersi dördüncü sınıfta iki saat, “Ziraat” dersi üçüncü sınıfta iki, dördüncü sınıfta bir saat olarak verilmiştir.⁵⁴ Liselerde ise üç saat gösterilecek olan “Tabiat” dersinin iki saati hayvancılığa ve bir saati de bitkilere ayrılmıştır.⁵⁵

1926 ve 1927 yıllarında ilk mektepler ders müfredatında hayvancılıkla ilgili konular birinci, ikinci ve üçüncü sınıflardaki haftada dört saatlik “Hayat Bilgisi” dersinde, dördüncü ve beşinci sınıflarda haftada iki saatlik “Tabiat” dersinin içeriğinde yer almıştır.⁵⁶ Derste işlenecek konunun planı verilerek her hayvan ayrı başlıklar altında anlatılmıştır. Beygir başlığında ilk önce kökeninin Asya kıtasından geldiği, ırkları, Türklerin bu vahşi hayvanları yakalayarak evcilleştirdiği, binek ve koşum için kullanıldıkları hakkında bilgiler verilmiştir. Halkın hayvancılık konusunda eğitilmesiyle daha güzel ve nitelikli atlar yetiştirilebileceği ifade edilirken, at yarışlarına ve nal hakkında bilgilere değinilmiştir. Yerli üretim nalların çok iyi olmaması nedeniyle onun yerine Fransız ve Alman nallarının tercih edildiği gibi oldukça detaylı bilgilere yer verilmiştir. Koyun başlığında ülkedeki koyun ırkları çocukların görsel hafızalarında kalması için resimleriyle verilirken, keçinin de ekonomik değeri, ırkları yine fotoğraflarla kitapta yer almıştır. Sığırın insana olan faydaları, ülkede bulunan sığır ırkları, tavuk ve arıların beslenmesi, çoğalması konuları çocukların anlayabileceği şekilde oldukça detaylı şekilde verilmiştir. Ülkedeki mandıra ve ağıllar anlatılırken, buraların çok basit yöntemlerle toprak, taş, saz veya çalı çırpıdan yapıldığına değinilmiştir.⁵⁷

1927 yılı köy muallim mektebi müfredatında birinci ve ikinci sınıflarda haftada iki, üçüncü sınıfta haftada bir saat gösterilen “Hayatiyat-Hıfzıssıhha ve Ziraat” dersi ile ikinci ve üçüncü sınıflarda birer saat gösterilen “Yurt

⁴⁹ Ebu'l-Muhsin Kemal, *Yeni Usul Eşya Dersleri*, İstanbul: Necmi-i İstikbâl Matbaası, 1339, 57-71.

⁵⁰ Fuad Münir, *Eşya Dersleri*, İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1339, 17, 35-36, 60.

⁵¹ Ebu'l-Muhsin Kemal, *Yeni Usul Eşya Dersleri*, 71.

⁵² *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul: Matbaayı Amire, 1340, 38-44.

⁵³ Orhan Fuad, *Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye*, Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1340, 65.

⁵⁴ *İbtidai Darümuallimin ve Darümuallimatlara Mahsus Müfredat Programı*, İstanbul: Matbaayı Amire, 1340, 2-3.

⁵⁵ *Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı*, İstanbul: Milli Matbaa, 1926, 7-27; *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927, 5.

⁵⁶ *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul: Milli Matbaa, 1926, 7-27; *İlk Mekteplerin Müfredat Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927, 5.

⁵⁷ Hüviyet Bekir, Ali Haydar, *Hayat Bilgisi- Hayvanlar*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927, 10-69, 115-132, 297-313.

Bilgisi” dersinde hayvancılıkla ilgili konulara yer verilmiştir.⁵⁸ Ortaokulların ders müfredatında 1927 yılında yapılan değişikle birinci sınıflarına haftada iki saatlik “Hayvancılık”, liselerin ise birinci sınıflarına haftada üç saatlik “Nebatî ve Hayvanî Fizyoloji” dersi eklenmiştir.⁵⁹ Bu derste öğrencilere hayvanların fizyolojik yapıları ile ilgili bilgiler gösterilmiştir.⁶⁰

1928 yılında ilkokul dördüncü sınıflara okutulan “Yurt Bilgisi” dersinin içeriğinde “ziraatta tehlikeler” başlığı altında hayvan hastalıkları anlatılmıştır. Köylünün yağını, yoğurdunu, peynirini hayvanlardan sağladığı süttten, yününü koyundan kırarak sağlamakta olduğu belirtilirken, hayvanların ölmesi ya da hastalanıp verim kaybına uğraması durumunda köylünün yiyeceksiz ve giysisiz kalıp, tarlasını süremeyeceğine, arabasını sürecekt hayvanı bulamayacağına vurgu yapılmıştır. Hayvan hastalığının ve ölümünün sadece köylüye zarar vermeyip tüm toplumu etkilediği “köylünün hayvanı hastalanır ölürse hepimiz zarar görürüz” şeklinde ifade edilmiştir. Ayrıca hayvanların milli servet olduğuna vurgu yapılmış ve hayvancılığın zarar görmesi durumunda onlardan elde edilen ürünlerin dışarıdan ithal edileceği, bu durum karşısında da Türk parasının dışarı gideceği ve ülkenin fakirleşeceği çocuklara anlatılmıştır.⁶¹ Kitapta hayvan hastalıkları karşısında köylülere düşen görevlerden de söz edilmiştir. Bu görevlerin ise; hastalık görüldüğü zaman hemen hükümete haber verme, baytar gelinceye kadar hasta olan hayvanı diğerlerinden ayırma, hatta hasta hayvanın yanında bulunan hayvanları da sağlam hayvanlarla karıştırmama olduğu ifade edilmiştir.⁶²

1930 yılında ilkokul üçüncü sınıfta haftada iki saat okutulan “Yurt Bilgisi” dersinde köylünün hayvanlarının onların en kıymetli varlıkları olduğu, ölümleri halinde “evladı ölmüş kadar üzüldüğüne”, hayvanların ekonomik kazanca katkı sağlamaları nedeniyle onlara iyi bakılması gerektiği bilgisine yer verilmiştir. Hayvan hastalıklarından korunmak için ahırlarda yılda bir kez badana yapılması gerektiği vurgulanmıştır. Ders kitabında hayvancılık eğitiminin önemine değinilerek, okullarda bu eğitimi görmeyenlerin hayvanlarında bir hastalık görüldüğünde kendi bildiği ilaçlarla tedavi etmeye çalıştığına, hasta hayvanı sağlamların yanından ayırmadığına, bunun sonucunda tüm hayvanların hastalıktan öldüğüne yer verilmiştir. Eğitim alanların ise hastalıklar karşısında ne gibi koruyucu önlemler alınabileceğini bildiği, bu sayede hayvanlarını kurtardığı anlatılmıştır. Ayrıca hayvanlara eziyet edildiğinde, dövüldüklerinde canlarının yandığına dikkat çekilmiş, onların da duyguları olduğu, çok çalıştırılınca yorulabilecekleri, bakımsızlıktan hasta olabilecekleri ve çocuk gibi bakıma ihtiyaç duydukları ifade edilmiştir. “Hiçbir kimse oturduğu veya iradını aldığı bir evi yakar, yıkar mı? Böyle bir şey yaparsa ona deli derler. İşte hayvanlarına bakmayan onlara eza eden bir kimse de deli gibidir. Deliden beterdur. Delinin akli olmadığı halde belki hayvanlara karşı daha merhametlidir.” ifadeleri ile de bu sorunlar hakkında çocuklarda bir duyarlılık oluşturulmaya çalışılmıştır.⁶³

Ders kitaplarında hayvan sahiplerinin ve çocukların sorumluluklarına yer verilirken aynı zamanda Cumhuriyet dönemi hükümetlerinin hayvan ırklarını ıslah etmek ve çoğaltmak, hayvanları salgın hastalıklardan korumak konusundaki çalışmaları hakkında da bilgilere yer verilmiştir. Hükümetin ıslah ve çoğaltım amacıyla açılan resmi kurumlarda hayvan yetiştirildiğine vurgu yapılması buna örnek olarak verilebilir.⁶⁴ Liseler için hazırlanan tarih kitabında da 1931 yılına kadar hayvancılık konusunda neler yapıldığı hakkında da öğrencilere bilgi verildiği görülmektedir. Kitapta Birinci Dünya ve Kurtuluş savaşları sonucunda köylülerin hayvansız kaldığı, hayvancılığı ayağa kaldırmak için meralara önem verildiği, sayıları azalan çift hayvanı sayısını artırmak için ıslah ve çoğaltım yapıldığı vurgulanmıştır. Ayrıca ipekböceği yetiştirilen Bursa ve çevresinde dut fidanlarının dikiminin artırıldığı ve Gazi Çiftliği’nin hayvan yetiştirmedeki başarısı gururla ifade edilmiştir.⁶⁵

1934 yılında liselerin müfredat programında düzenlemeler yapılmıştır. Birinci sınıfta hafta iki saat olan “Nebatî ve Hayvanî Fizyoloji” dersi önceki yıllarda olduğu gibi çocuklara okutulmaya devam edilmiştir.⁶⁶ Yine 1936 yılında ilkokul müfredatında yer alan ve birinci sınıfta beş, ikinci sınıfta altı, üçüncü sınıfta yedi saat okutulan

⁵⁸ Köy Muallim Mektebi Müfredat Programı, İstanbul: Milli Matbaa, 1927, 3, 12-13, 26-32.

⁵⁹ Orta Mekteb ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl, İstanbul: Devlet Matbaası, 1927, 4-5.

⁶⁰ Detaylı bilgi için bakınız; Mehmet Emin, Ahmet Refik, *Hayvanat*, İstanbul: Amedi Matbaası, 1928.

⁶¹ Abdülbaki Gölpinarlı, *Yurt Bilgisi*, İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası, 1928, 61-62.

⁶² Ali Kami, *Yurd Bilgisi*, İstanbul: Marifet Matbaası, 1928, 54-55.

⁶³ Ali Kâmi, *Yurt Bilgisi*, İstanbul: Marifet Matbaası, 1930, 3-4, 30-37, 108.

⁶⁴ *Yurt Bilgisi*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1934, 11, 28.

⁶⁵ *TARİH IV*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1931, 277-285.

⁶⁶ *Lise Müfredat Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1934, 55-56.

“Hayat Bilgisi”; dördüncü sınıfta üç, beşinci sınıfta dört saat okutulan “Tabiat Bilgisi” derslerinde çocuklara yönelik evcil hayvanlarla ilgili genel bilgiler verilmiştir.⁶⁷

1937 yılında ilkokul dördüncü sınıf “Tabiat Bilgisi” dersinde çocuklara doğada bulunan ve insanlara faydası bulunan hayvanların nasıl yaşadıkları, nasıl beslendikleri öğretilmeye çalışılmıştır. Kitapta, hayvanlardan elde edilen gıdalara değinilerek ülkenin yumurta satışından gelir elde ettiği, en fazla yumurta ihracının İspanya, İtalya, Almanya ve Yunanistan’a yapıldığı, satışların ise yıldan yıla azaldığına yönelik istatistikî bilgilere yer verilmiştir. Ayrıca süt ürünlerinde hijyen kuralları anlatılmış verimli ineklerden sağılan sütlerin insana hastalık bulaştırdığı, Anadolu’daki Kara sığırların yılda ortalama 400 kg, İsviçre ve Hollanda ve Almanya’da ise ineklerden yılda 3.000 kg süt alındığı anlatılmıştır. Ülkede bulunan ineklerin süt miktarının artırılması için neler yapılması gerektiği çocuklara öğretilmeye çalışılmıştır.⁶⁸

“Tabiat Bilgisi” dersinin konuları arasında yer alan giyinme başlığı altında çocuklara hayvanlardan elde edilen yün, ipek ve deriler hakkında bilgi verilmiştir. Balık konu başlığı da dersin konuları arasında yer almıştır. Denize kıyısı bulunan şehirlerde her yıl milyonlarca kilo balık avlandığına vurgu yapılmış, tüketilemeyen önemli bir miktarın da denize döküldüğüne değinilirken, buna karşı ne tür önlemler alınabileceği çocuklara anlatılmıştır. Örneğin tüketilemeyen fazla balıkların soğuk havalı vagonlarla Anadolu’ya sevk edilebileceği ve kıyı şehirlerinde balık konserve fabrikalarının kurulabileceği belirtilmiştir. “Tabiat Bilgisi” dersinde diğer derslerden farklı olarak süngercilik konusunda anlatımlara da yer verilmiştir. Süngerlerin denizden nasıl toplandığı anlatılmış ve sünger avcılığının daha çok Suriye, Yunanistan, Cezayir ve Adriyatik sahillerinde yapıldığına, Türkiye’de ise Ege ve Akdeniz kıyılarında süngerlerin bulunduğu ancak bunların avlanmasına pek fazla önem verilmediği çocuklara anlatılarak, her yerde bulunmayan bu süngerlerin toplanıp satılarak önemli bir gelir elde edilebileceği belirtilmiştir.⁶⁹

1938 yılında ilkokullarda okutulan “Hayat Bilgisi” dersinde evcilleştirilmiş hayvanlar anlatılarak ineklerin bol süt verdiği, etinin yendiği, derisinden kösele, boynuzlarından tarak, tırnaklarından tutkal, kemiklerinden bıçak sapı yapıldığı, hayvan gübrelerinin verimsiz toprakları güçlendirdiği anlatılmıştır. Bursa Uludağ civarındaki Merinos koyunlarının ve Ankara Gazi Çiftliği’ndeki Ankara keçilerinin ıslah edilmesi projelerinin nasıl başarıya ulaştırıldığı konusunda da bilgi verilmiştir.⁷⁰

Ortaokullarda 1938 yılında okutulan “Tabiat Bilgisi” dersinde zooloji bölüm başlığı altında hayvanların vücut yapıları ve beslenmeleri konusunda anlatımlara yer verilmiştir. Bölüm sonunda ise “Yurdumuzda Yaşayan Hayvanların Teknoloji ve Ekonomi Bakımından Faydaları” başlığı altında kasaplık ve sağmal hayvanlara değinilmiştir. Trabzon, Giresun, Ordu ve Sinop gibi Karadeniz sahillerinde Karayaka cinsi, Kütahya, Denizli, Aydın ve İzmir’i içine alan Ege bölgesinde Dağlıc cinsi, Orta ve Doğu Anadolu bölgelerinde ise Karaman cinsi koyun yetiştirildiği anlatılmıştır. Erzurum yaylalarında iri kuyruklu Mor ve Kızıl Karaman, Trakya ile Bursa’da kıvrıkcık koyunların meşhur olduğu, Bursa, Balıkesir ve Çanakkale’nin Merinos koyunu yetiştirme bölgesi olarak ayrıldığı bilgisi aktarılmıştır. Tiftik keçisinin Ankara ve Eskişehir taraflarında, Trakya ve Batı Anadolu’da Bozkır ırkı sığırların, Orta ve Doğu Anadolu’da Yerli Kara ırkının, yine Doğu ve Kuzey Anadolu’da Şark Kırmızısı denilen sığırların yetiştirildiğine değinilmiştir. Manda ve develerin ülkenin her yerinde rahatlıkla bulunduğu, Ege bölgesindeki develerin çoğunlukla tek hörgüçlü, Güney ve Doğu bölgelerindekilerin ise çoğunlukla çift hörgüçlü develer olduğu anlatılmıştır. Atların ıslahı için aygır depoları ve haralar kurulduğuna ülkedeki önemli haraların Karacabey, Çifteler, Çukurova ve Sultansuyu olduğuna, yerli eşeklerin ıslahında kullanılmak için Kıbrıs cinsi eşekler satın alındığı bilgisine de yer verilmiştir.⁷¹ Böylece çocuklara ülkenin sahip olduğu hayvan ırklarının hangi bölgelerde yetiştirilirse onlardan daha çok verim alınabileceği öğretilmeye çalışılmıştır.

Ortaokullara okutulan başka bir “Tabiat Bilgisi” kitabında kümes hayvanlarına yer verilerek ülkenin her tarafında yerli tavuklar yetiştirildiği halde bunların düzgün kümeslerde barındırılmaması, beslenmelerine dikkat edilmemesi sebebiyle et ve yumurta verimlerinin düşük olduğu ifade edilmiştir. Yerli ırklardan yılda 60-70 yumurta alınırken ıslah edilmiş tavukların yerlilere göre iki misli yumurta verdiği anlatılmıştır. Balıklara da değinilmiş, taze olarak tüketildiği gibi tuzlanarak, konserve ve kurutulularak da değerlendirildiği belirtilmiştir.

⁶⁷ *İlkokul Programı*, İstanbul: Devlet Matbaası, 1936, 35, 111-124, 134-155.

⁶⁸ *Tabiat Bilgisi*, IV. Sınıf, İstanbul: Devlet Basımevi, 1937, 42-58.

⁶⁹ *Tabiat Bilgisi*, IV. Sınıf, İstanbul: Devlet Basımevi, 1937, 61-62, 111-113.

⁷⁰ Naime Halit, *Hayat Bilgisi-Hayvanlar Alemi- Memeli Hayvanlar ve Kuşlar*, C:1, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitapevi, 1938, 43-44, 47-51.

⁷¹ *Tabiat Bilgisi I*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, 67-72, 76-77, 82-84, 103-105.

İstanbul'da avlanan balıkların bir kısmının Yunanistan ve İtalya'ya ihraç edildiği, Karadeniz kıyısında avlanan Mersin balıklarının yumurtalarından siyah havyar, Manyas ve Ulubat göllerinde avlanan Sazan balıklarının yumurtalarından kırmızı havyar elde edildiği bilgisine yer verilmiştir.⁷²

1938 yılında çocukların tarım ve hayvancılık alanında daha fazla bilgi edinmelerini sağlamak için 1939 yılı eğitim döneminin müfredatında değişiklikler yapılmasına karar verilmiştir. Bu doğrultuda öğretmen okullarında ziraat derslerinin uygulamalı şekilde gösterilmesi için okul binalarının uygun yerlere taşınmasına veya inşa edilmesine karar verilmiştir.⁷³ Fakat planlanan bu değişim hayata geçirilememiş, uygulamalı eğitim modeli ise ancak 17 Nisan 1940 tarihinde kurulan Köy Enstitüleri ile mümkün olabilmektedir.

Sonuç

On dokuzuncu yüzyılın son çeyreği ve yirminci yüzyılın başlarında siyasi, askeri ve ekonomik anlamda çok büyük sorunlar yaşayan Osmanlı Devleti buna rağmen birçok alanda başlattığı modernleşme hareketini sürdürmüştür. Bu dönemde devleti yönetenler tarım ve hayvancılık konusunda da daha önce izlenen geleneksel politikaları terk edip modern yöntemleri hayata geçirmeye çalışmıştır. Bu alandaki değişimin gereği olarak Osmanlı Devleti, uyguladığı hayvancılık politikasına halkın desteğini sağlayabilmek ve çocuklar aracılığı ile bu politikayı kalıcılaştırmak, aynı zamanda çocukları ileriki yaşamlarına hazırlayabilmek için “Malumat-ı Fenniye ve Hıfzıssıhha” ile “Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya” derslerinde hayvancılıkla ilgili konulara yer verilmiştir. Hayvancılık ve ona bağlı olarak oluşan sanayi konusunda çocukları bilgilendirmek için öncelikle resmi eğitim kurumlarından yararlanılmıştır. Örneğin ilkokullar için hazırlanan ders kitaplarında hayvanların bakımı, üretim ve çoğaltımı, hastalıklardan korunma yolları konusunda ayrıntılı bilgilere yer verildiği görülmektedir. Bu dönemde İdadilerde de vilayetlerin ihtiyaçlarına göre ziraat şubeleri açılmış fakat başarılı olunamamıştır. Başarısızlığın sebepleri olarak şubeye yeni eklenen sütçülük, tavukçuluk ve ipekçilik gibi derslerin daha önceden bu eğitimleri almamış öğretmenler tarafından verilmesi ve öğrencilerin ellerinde hayvancılık konuları ile ilgili yeterli materyalin sağlanamaması olduğu düşünülmektedir.

İttihat Terakki döneminde ekonomide uygulanmaya başlayan “milli iktisat” politikası çerçevesinde eğitim müfredatları da yeniden gözden geçirilmiştir. Bu doğrultuda Ziraat Ders'i'nin okutulması cemiyetin programına eklenmiştir. Parti programındaki değişiklikler kısa sürede devletin politikası haline getirilmiştir. Buna bağlı olarak kısa zaman içerisinde ilkokulların müfredatına ve öğretmen okullarına ziraatın gelişmesine yönelik dersler eklenmiştir. Bu derslere yönelik kitaplar hazırlanmış ve öğretmen okullarında okutulmaya başlanmıştır. Bu dönemde hazırlanan ders kitaplarına çağdaş ziraat bilgileri eklenmiş böylece çocuğun derste öğrendiği bilgileri ileriki yaşamında uygulayabilmesi hedeflenmiştir. Ayrıca evcilleştirilmiş hayvanların bakımı, onlardan elde edilen kaynaklar, hayvanlara eziyet döneminin ders kitaplarının konuları arasında yer almıştır. Balkan ve Birinci Dünya savaşları İttihat ve Terakki Partisi'nin birçok alanda gerçekleştirmeye çalıştığı geniş kapsamlı değişim programının sekteye uğramasına neden olmuştur. Savaş koşulları doğal olarak eğitim alanında düşünülen değişimi de olumsuz etkilemiştir. Benzer koşullar Kurtuluş Savaşı sürecinde de devam etmiştir.

Neredeyse aralıksız denebilecek ve on yılı aşkın bir savaş süreci sonunda kurulan Cumhuriyet, bu yıkıcı savaşlar dizisinin etkisi ile özellikle ekonomi alanında önemli sıkıntılarla karşı karşıya kalmıştır. Bütün olumsuzluklara rağmen iç kaynaklar harekete geçirilerek bir yandan sanayileşme planları yapılmış, öte yandan modern tarım ve hayvancılık yöntemlerinin yaşama geçirilmesi için yoğun bir çalışma başlatılmıştır. Bu amaçla, ilkokuldan liseye kadar dönemsel olarak isimleri değişen “Tabiat Tetkiki, Ziraat, Hıfzıssıhha” “Hayvancılık”, “Nebatî ve Hayvanî Fizyoloji” “Hayatiyat, Hıfzıssıhha ve Ziraat”, “Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye”, “Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye”, “Hayat Bilgisi”, “Yurt Bilgisi” ve “Tabiat Bilgisi” derslerinde hayvancılık ile ilgili konulara yer verilmiştir. Cumhuriyet dönemi ders kitaplarını önceki dönem kitaplarından ayıran ders içerikleri arasında ise hayvan ıslahı ve çoğaltımı için kurulan hayvan yetiştirme kurumları, hayvan hastalıkları, koruyucu sağlık uygulamaları ve nalbantlık mesleği gibi başlıklar yer almıştır.

Cumhuriyetin kurucu kadrosu sanayileşme konusunda ilerleme sağlanmadan iktisadi alanda bağımsızlığın elde edilemeyeceğini biliyordu fakat bu mücadelenin çok zorlu ve uzun soluklu olduğunun da farkındaydı bu nedenle toplumun büyük kesiminin geçim kaynağı olan tarım ve hayvancılığın modernize edilmesine öncelik vermiştir. Bu doğrultuda bazı yasal ve kurumsal düzenlemeler yapılırken aynı zamanda eğitim müfredatlarında

⁷² *Tabiat Bilgisi II*, İstanbul: Devlet Basımevi, 1938, 96-99.

⁷³ Fatma Emek, *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hayvancılık (1908-1938)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2023, 125.

da değişime gidilmiş, genç kuşakların okul aracılığı ile eğitilmeleri ve bunun sonucunda tarım ve hayvancılıkla ülke ekonomisine katkı sağlanması hedeflenmiştir. Öte yandan Amerika Birleşik devletlerinde başlayan ve kısa sürede öncelikle sanayileşmiş kapitalist ülkeleri etkileyen 1929 Dünya Ekonomi Krizi'nin olumsuz sonuçlarından olabildiğince az etkilenen için de tarım ve hayvancılığa öncelik verilmiştir. Özellikle bu süreçte okul aracılığı ile hayvancılığın çocuklara sevdirmesi, bu konuda merak uyandırılması önemsenmiştir. Böylece çocukların ileride tarım ve hayvancılığı meslek edinerek köy ve kasabalarını terk etmelerinin de önüne geçilmek istenmiştir.

Yazar Katkı Oranı/Author Contribution Rate (Çok yazarlı makaleler için geçerlidir)	Yazarlar çalışmaya eşit oranda katkı sağlamıştır. / The authors contributed equally to this study.
Finansal Destek ve Teşekkür/Grant Support and Acknowledgement	Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.
Çıkar Çatışması/Conflict of Interest	Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir. / The author has no conflict of interest to declare.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Darülmualimin İbtidailere Mahsus Müfredat Programı. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1330.

İbtidai Darülmualimin ve Darülmualimatlara Mahsus Müfredat Programı. İstanbul: Matbaayı Amire, 1340.

İlk Mekteblerin Müfredat Programı. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.

İlk Mekteblerin Müfredat Programı. İstanbul: Matbaayı Amire, 1340.

İlk Mekteblerin Müfredat Programı. İstanbul: Milli Matbaa, 1926.

İlkokul Programı. İstanbul: Devlet Matbaası, 1936.

Köy Muallim Mektebi Müfredat Programı. İstanbul: Milli Matbaa, 1927.

Lise Müfredat Programı. İstanbul: Devlet Matbaası, 1934.

Liselerin İkinci Devre Müfredat Programı. İstanbul: Matbaayı Amire, 1340.

Maarif-i Umumiye Nizamnamesidir. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1869.

Mekatib-i İbtidaiyye Ders Müfredatı: Altı, Beş, Dört ve Üç Dershane ve Muallimli Mekteblere Mahsus. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1330.

Mekatib-i Sultaniye Ders Programı. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.

Orta Mekteb ve Lise Müfredat Programlarına Zeyl. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.

Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti Program ve Nizamnamesi. Bursa: Hilal Matbaası, 1330.

Salname-i Nezaret-i Maârif-i Umumiye. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1316.

Ticarî, Sinaî, Ziraî, Umumî Şubeleri Havi İdadilere Mahsus Müfredat Programı. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1332.

Telif Eserler

"At", *Çocuklara Mahsus Gazete.* S: 13, (8 Ağustos 1312), 5-6.

"İbtidailerde Ziraat Tedrisatı", *Tedrisat Mecmuası.* S: 23, (15 Şubat 1329), 39.

Ahmed Mithat. "Arılar", *Çocuklara Mahsus Gazete.* S: 70, (22 Mayıs 1313), 1-2.

Ahmed Mithat. "Balıklar", *Çocuklara Mahsus Gazete.* S: 72, (5 Haziran 1313), 1-2.

Ahmed Mithat. "Midyeler ve İstiridyeler", *Çocuklara Mahsus Gazete.* S: 69, (15 Mayıs 1313), 1-2.

Ahmet Cevat. *Musahabat-ı Ahlakiye, Sıhhiye, Medeniye, Vataniye ve İnsaniye.* İstanbul: Kitaphane-i İslam ve Askeri, 1336.

Akyüz, Yahya. *Türk Eğitim Tarihi M. Ö. 1000-M. S. 2009.* Ankara: Pegem Akademi, 2009.

- Ali Kami. *Yurd Bilgisi*. İstanbul: Marifet Matbaası, 1928.
- Ali Kâmi. *Yurt Bilgisi*. İstanbul: Marifet Matbaası, 1930.
- Ali Rıza. *Beşinci Sınıflar İçin Kızlara Mahsus Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya*. İstanbul: Karabet Matbaası, 1316.
- Ali Rıza. *Birinci Sınıflar İçin Kızlara Mahsus Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya*. İstanbul: Karabet Matbaası, 1316.
- Ali Rıza. *İkinci Sınıflar İçin Kızlara Mahsus Malumat-ı Nafia Dürus-ı Eşya*. İstanbul: Karabet Matbaası, 1315.
- Aslan, Erdal. "Osmanlı'nın "Mekatib-i İptidaiye" sinden Türkiye Cumhuriyeti'nin "İlk Mektepler"ine Geçişte Tarih Programlarında Değişim", *Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi*. S: 48, (2011), 749-777.
- Aytaç, Kemal. *Avrupa Eğitim Tarihi- Antik Çağdan 19. Yüzyılın Sonlarına Kadar*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi, 1972.
- Cloyd, David E. *Modern Education in Europe and the Orient*. New York: The Macmillan Company, 1917.
- Danışman, Zuhuri. *Koçi Bey Risalesi*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi, 1972.
- Ebu'l-Muhsin Kemal. *Yeni Usul Eşya Dersleri*. İstanbul: Necmi-i İstikbâl Matbaası, 1339.
- Emek, Fatma. *İkinci Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Türkiye'de Hayvancılık (1908-1938)*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü, İzmir, 2023.
- Esat. *Çocuklara Hediye*. İstanbul: Mecmua-i Havadis Matbaası, 1300.
- Ethem Nejad. "Darümualliminler- Ziraat- Askerler", C: 5, S: 122, *Sırat-ı Müstakim*. (23 Kânunuevvel 1326), 295.
- Faik ve Yuşa. *Malumat-ı Ziraiye*. İstanbul: Karabet Matbaası, 1321.
- Fuad Münir. *Eşya Dersleri*. İstanbul: Orhaniye Matbaası, 1339.
- Gölpınarlı, Abdülbaki. *Yurt Bilgisi*, İstanbul: Ahmet Kamil Matbaası, 1928.
- Gündüz, Mustafa. *Osmanlı Mirası Cumhuriyet'in İnşası Modernleşme, Eğitim, Kültür ve Aydınlar*. Ankara: Lotus Yayınevi, 2010.
- Hüseyin Hıfzı. *Malumat-ı Medeniye*. İstanbul: 1324.
- Hüseyin Kazım. *İlm-i Ziraat*. Dersaadet: Hilal Matbaası, 1332.
- Hüviyet Bekir, Ali Haydar. *Hayat Bilgisi-Hayvanlar*. İstanbul: Devlet Matbaası, 1927.
- İbnü'l-Ali. *Malumat-ı Fenniye ve Dürus-ı Eşya*. İstanbul: Artin Asaduryan ve Mahdumları Matbaası, 1328.
- İnan, A. Afet. *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi, 2020.
- Kenan Seyfi. "Türk Eğitim Düşüncesi ve Deneyiminin Dönüm Noktaları Üzerine Bir Çözümleme", *Osmanlı Araştırmaları*. S: 41, (2013), 1-31.
- Mehmet Asım, Ahmet Cevat. *Anadolu Yavrusunun Kitabı Eşya ve Ziraat Dersleri*. İstanbul: Evkaf-ı İslamiye Matbaası, 1338.
- Mehmet Emin, Ahmet Refik. *Hayvanat*. İstanbul: Amedi Matbaası, 1928.
- Muallim Naci. *Talimli Kıraat Birinci Kısım*. İstanbul: Nişan Berberyan Matbaası, 1311.
- Mustafa Satı el-Husrî. *Dürus-ı Eşya*. İstanbul: Şems Matbaası, 1329.
- Müstecabizâde İsmet. *Rehber-i İttihad*. İzmir: Köylü Matbaası, 1325.
- Naime Halit. *Hayat Bilgisi-Hayvanlar Âlemi-Memeli Hayvanlar ve Kuşlar*. C:1, İstanbul: Muallim Ahmet Halit Kitapevi, 1938.
- Onnik İhsan. *Kadınlara Amelî Sanayi-i Ziraiye Dersleri-Arıcılık Zanaatı*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.
- Onnik İhsan. *Kadınlara Amelî Sanayi-i Ziraiye Dersleri-İpekçilik Zanaatı*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.
- Onnik İhsan. *Kadınlara Amelî Sanayi-i Ziraiye Dersleri-Sütçülük, Tereyağcılık ve Peynircilik Zanaatı*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.
- Onnik İhsan. *Kadınlara Amelî Sanayi-i Ziraiye Dersleri-Tavukçuluk Zanaatı*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.
- Onnik İhsan. *Muallimlere Rehber: Mekatib-i İbtidaiyede Ziraat Derslerini Nasıl Tedris Etmeli?*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1331.
- Orhan Fuad. *Musahabat-ı Ahlakiye ve Malumat-ı Vataniye*. Dersaadet: Kanaat Matbaası, 1340.
- Reisner, Edward H. *Democracy and Nationalism in Education; Syllabus and Readings for a Course in History of Education from the French Revolution to the Present Time*. New York City: Teachers College, Columbia University, 1919.

Salihpaşazâde Abdullah Mazhar. *Malumat-ı Fenniye ve Hıfzıssıhha*. İstanbul: Karabet Matbaası, 1312.

Selanikli Faik. *Malumat-ı Medeniye*. Dersaadet: Karabet Matbaası, 1324.

Tabiat Bilgisi IV. Sınıf. İstanbul: Devlet Basımevi, 1937.

Tabiğat Bilgisi I. İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.

Tabiğat Bilgisi II. İstanbul: Devlet Basımevi, 1938.

TARİH IV. İstanbul: Devlet Matbaası, 1931.

Üstel, Füsun. "Makbul Vatandaş"ın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi. 7. Baskı, Ankara: İletişim Yayınları, 2016.

Yıldırım, Mehmet Ali. "II. Abdülhamid Devri Taşra İdâdilerinde Mesleki Eğitim Denemesi", *History Studies*. 5, (2014), 249-268.

Yurt Bilgisi. İstanbul: Devlet Matbaası, 1934.

Sürelî Yayınlar

Babalık

Çocuklara Mahsus Gazete

Sırat-ı Müstakim

Tedrisat Mecmuası